

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА У ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Віталій ПАНОК, директор Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України, доктор психологічних наук

Психологічна служба системи освіти України сьогодні здійснює свою діяльність у всіх типах навчальних закладів. Вона була започаткована у 1991 р., а її діяльність регулюється статтями 21 і 22 Закону України «Про освіту».

Відповідно до Положення про психологічну службу системи освіти (затвердженого Наказом МОН від 02.07.2009 № 616, зареєстрованого в Мінюсті 23.07.2009 № 687/16703), основною метою її діяльності є підвищення ефективності навчально-виховного процесу засобами практичної психології і соціальної педагогіки та, одночасно, - захист психічного здоров'я і соціального благополуччя усіх його учасників. Основні завдання діяльності працівників служби — практичних психологів і соціальних педагогів: підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу; сприяння повноцінному розвитку особистості вихованців, учнів, студентів на кожному віковому етапі, створення умов для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку; забезпечення індивідуального підходу до кожного учасника навчально-виховного процесу на основі його психолого-педагогічного вивчення; профілактика і корекція відхилень в інтелектуальному і психофізичному розвитку вихованців, учнів, студентів [2].

Професійно-технічні навчальні заклади мають свою специфіку, яка й зумовлює специфіку діяльності працівників психологічної служби у цих закладах. Основним мотивом навчальної діяльності учнів є набуття ними конкретної професії, досягнення високого рівня професіоналізму.

Зі вступом підлітка до ПТНЗ відбуваються кардинальні зміни у його життєвій ситуації, соціальній ситуації розвитку, помітно змінюється й провідний вид діяльності. Так, зокрема, учень часто змінює місце проживання. Значна частина учнів переїздить з невеличких містечок і сіл, де їх усі знають, де діють свої неписані закони і правила поведінки, до великих міст, у яких немає ні знайомих, ні родичів, де існує своя, почасти чужа, незнайома для підлітка субкультура. Такі зміни зу-

мовлюють необхідність пристосовуватися до нового соціального і фізичного середовища, засвоювати або формувати нові форми поведінки і спілкування.

Сам навчально-виховний процес у закладі профтехосвіти істотно відрізняється від навчально-виховного процесу в школі. Основними відмінностями тут є: наявність нових навчальних предметів, що безпосередньо пов'язані з набуттям професійних навичок і компетентностей, і виходять на перше місце в структурі навчальної діяльності; поява нової для учня категорії педагогічних працівників - майстрів виробничого навчання, які мають специфічну професійну підготовку і відрізняються від простих учителів; поява нового типу навчальних занять - практичних; поселення в гуртожитку і необхідність цілковито себе обслуговувати, починаючи з прасування одягу до самостійного приготування їжі; необхідність інтегруватися у новий навчальний колектив та встановлювати в ньому нові соціальні зв'язки.

Тому робота психологічної служби закладу профтехосвіти має свою специфіку. Передусім основний акцент у роботі працівників психологічної служби має бути перенесено на питання адаптації учнів до нових умов навчально-виховного процесу. Тут треба приділити увагу таким напрямам адаптації:

- адаптація до умов проживання у гуртожитку. Основною метою цього напрямку роботи є ознайомлення учнів з правилами проживання, формування навичок самообслуговування, допомога у налагодженні побутових умов та міжособистісної взаємодії з іншими учнями. Цей напрям роботи забезпечують в основному вихователь і соціальний педагог;

- адаптація до нового міста, населеного пункту. Тут соціальний педагог і вихователь мають не тільки розповісти учням про транспортні сполучення, розташування пам'яток, музеїв, закладів культури, місць відпочинку, закладів охорони здоров'я і правопорядку, а й про традиції мешканців міста, правила поведінки у громадських місцях;

© Панок В., 2014

Передплатний індекс 48764

- адаптація до нових умов навчання. Безперечно, цей напрям має бути насамперед забезпечено розширеним професійним інформуванням учнів щодо особливостей їхньої майбутньої професійної діяльності, етапами і стадіями опанування обраною професією. Тут першу роль відіграють майстри виробничого навчання. Водночас, важлива й роль учителів-предметників, які мають ознайомити учнів з новими вимогами до їхнього рівня знань, організацією навчального процесу, режимом самостійної навчальної роботи. Допомогати в цьому процесі вчителям мають соціальні педагоги,

- адаптація до нового учнівського колективу.

Тут до роботи майстра долучаються практичний психолог і соціальний педагог. Основною метою їх роботи є побудова формальної і неформальної структур учнівського колективу, виявлення лідерів, ізольованих і відторгнутих, формування ціннісно-орієнтаційної єдності колективу та його згуртованості у різних видах спільної діяльності;

- адаптація учнів до навчальної діяльності.

Разом з учителями-предметниками практичний психолог має визначити рівні навчальних досягнень і навчальної мотивації учнів, рівень їхньої готовності до засвоєння нового навчального матеріалу, проблеми і вузькі місця у рівні навчальних компетентностей. На основі цієї інформації, шляхом проведення психолого-педагогічних консилиумів відносно окремих учнів варто побудувати програми індивідуальної роботи, спланувати додаткові заняття.

Водночас, крім проблем адаптації, психологічна служба ПТНЗ має виконувати завдання, що властиві усім типам навчальних закладів.

А саме:

Психологічна просвіта усіх учасників навчально-виховного процесу, підвищення їхньої психологічної культури та психолого-педагогічної компетентності. В умовах закладу профтехосвіти насамперед це - заняття з майстрами виробничого навчання і педагогами. Заняття можуть проводитись у формі інтерактивних лекцій, рольових ігор і тренінгів з використанням проблемних ситуацій, що виникають у практиці роботи навчального закладу. Важливо також, щоб на заняттях були присутні представники адміністрації, співробітники гуртожитку, інші педагогічні працівники.

Для учнів підвищення *психологічної культури* може здійснюватись у формі організації гурткової роботи, відвідування факультативних та інших додаткових занять. Основні проблеми, які доречно розглядати з учнями, враховуючи їхній рівень освіти, вікові та індивідуально-психологічні особливості, це - навички і проблеми у міжособистісному спілкуванні, взаємини

між статями, професійна орієнтація, формування навичок здорового способу життя та ін. Особливо цінними можуть бути ці заняття для майбутніх офіціантів, офіс-менеджерів, провідників на залізничному транспорті, спеціалістів автосервісу, представників інших професій, специфіка яких пов'язана зі спілкуванням з клієнтами. Тут у нагоді психологи стануть програми факультативних занять для психологів загальноосвітніх навчальних закладів [1].

Психологічна профілактика ускладнень у навчально-виховному процесі ПТНЗ, різних конфліктів, девіантної, делінквентної та адитивної поведінки серед учнів і педагогічних працівників. Профілактичну роботу здійснює психолог разом з вихователями і майстрами із залученням представників медицини, правоохоронних органів, соціальних служб для молоді. Важливими напрямками профілактичної роботи для цієї категорії учнів є профілактика конфліктів у міжособистісній взаємодії, профілактика алкоголізму і наркоманії, профілактика хвороб, що передаються статевим шляхом та ін.

Психологічна корекція відхилень в індивідуальному розвитку і поведінці учнів, у змісті і формах їхньої навчальної діяльності та опануванні професією. Ця робота будується на основі запиту від педагогів або як результат спостережень і діагностичної діяльності психолога. Психологічна корекція - доволі різнобічний вид діяльності. Її предметом може бути формування окремих навичок пізнавальної діяльності, навичок поведінки та міжособистісного спілкування, ставлень і відношень учнів до соціально значущих дорослих або соціальних інституцій, до себе самого і т. ін. Психологічна корекція здійснюється або у формі індивідуальної роботи з учнем, або у формі корекційних, тренінгових груп.

Психологічна реабілітація учнів та інших учасників навчально-виховного процесу. Психологічна реабілітація потребує високої кваліфікації практичного психолога, глибокого розуміння причин і рушійних сил, що зумовили відхилення у навчальній діяльності чи поведінці. Поширенішими відхиленнями в індивідуальному розвитку є наслідки перенесених учнем таких психічних травм, як фізичне, сексуальне або психологічне насильство, педагогічна занедбаність, алкоголізм або наркоманія. Особливої уваги потребують переселенці з окупованого Криму, Донецької і Луганської областей, учні, що стали жертвами або свідками бойових дій, втратили близьких. Реабілітаційні програми розробляються для кожного учня окремо, на них заводять картки індивідуального супроводу. Реабілітаційні заходи передбачають застосування різних методів і технологій, докладання скоординованих зусиль різних фахівців: психолога, соціального

педагога, вихователів, майстрів виробничого навчання, правоохоронців, медиків та ін.

Психологічна діагностика особливостей індивідуального розвитку учнів, учнівських і педагогічного колективів. Діагностична робота психолога має здійснюватися тільки за допомогою методик, які рекомендовані Українським НМЦ практичної психології і соціальної роботи або обласними центрами психологічної служби. Керівники навчальних закладів і практичний психолог несуть персональну відповідальність за застосування у діагностиці неперевіраних чи не рекомендованих методик (наказ МОН України від 20.04.2001 р. № 330). Практичному психологові заборонено застосування методик, що належать до нумерології, астрології, соціоніки та ін.

Психологічне прогнозування тенденцій розвитку як окремих учасників навчально-виховного процесу, так і колективів. Результатом цієї роботи, як правило, є аналітичні довідки або доповідні записки, що складаються на основі спостережень психолога, його співбесід з учасниками навчально-виховного процесу, висновків і результатів діагностики розвитку колективів або окремих учнів. Прогнозування, якщо воно здійснюється на науковій основі, допомагає керівнику навчального закладу і педагогічному колективу планувати свою подальшу діяльність більш обґрунтовано і досягати більш високої ефективності своїх педагогічних зусиль.

Психологічна експертиза педагогічних інновацій, окремих випадків та складнощів у навчально-виховному процесі. Загальновідомо, що в процесі навчання, проходження виробничої практики, проживання у гуртожитку відбуваються події, які потребують особливої педагогічної уваги, за своєю природою є неоднозначними і потребують кваліфікованого педагогічного втручання. У цих випадках психолога можна залучити як експерта. Його завданням може бути, наприклад: визначення мотивів поведінки учасників конфлікту: відповідність дій вихователів чи педагогів віковим та індивідуально-психологічним особливостям учнів; оцінка етичної правомірності тих чи інших дій педагога; дієвість педагогічних прийомів і методик саме для цієї категорії учнів та ін.

Треба особливо наголосити на тому, що майже всі види робіт, що були описані вище, працівники психологічної служби мають виконувати у тісній співпраці з педагогами, майстрами виробничого навчання та адміністрацією навчального закладу.

Важливим питанням є те, наскільки забезпечена система професійно-технічної освіти України працівниками психологічної служби, що могли б виконувати зазначені завдання.

Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи здійснює щорічний моніторинг стану психологічної служби у системі освіти. На основі зібраної з областей інформації можна визначити динаміку розвитку психологічної служби не тільки в окремих регіонах у цілому, а й по окремих галузях освіти. Так, за останніми даними, у 2013-2014 навчальному році психологічну службу закладів профтехосвіти становило близько 966 фахівців. З них 596 ставок практичних психологів і 370 - соціальних педагогів (табл.). Це становить 64,8 % нормативної потреби. (Нормативна потреба вираховувалась відповідно до нормативів чисельності працівників психологічної служби, що зазначено у додатку до Положення про психологічну службу системи освіти України [2]).

Таблиця

	Наявні ставки	Нормативна потреба	Дефіцит ставок	%
Практичні психологи	596,3	746	149,7	79,9
Соціальні педагоги	370,25	746	374,75	49,6
Разом	966,55	1492	525,45	64,8

Загалом по системі профтехосвіти дефіцит ставок працівників психологічної служби становить 525, з них майже 150 ставок практичних психологів і майже 375 - соціальних педагогів.

Забезпеченість практичними психологами і соціальними педагогами закладів профтехосвіти в Україні у 2013-2014 навчальному році (не наведено дані з окупованих Криму і Севастополя, а також з Донецької області).

Наведені дані свідчать про помітні проблеми у кадровому забезпеченні системи профтехосвіти кваліфікованими працівниками психологічної служби. Керівникам ПТНЗ треба звернути увагу на добір, навчання (підвищення кваліфікації) та створення належних умов (наявність кабінету, відповідної оргтехніки тощо) для працівників психологічної служби у найближчі роки.

Також треба наголосити на таких моментах.

Наші вищі навчальні заклади випускають фахівців, які мало обізнані із специфікою діяльності в умовах закладу профтехосвіти. У зв'язку з цим молодий спеціаліст потребує особливої уваги і терпіння з боку адміністрації і педагогічного колективу. Треба створити умови і дати час для того, щоб фахівець зрозумів специфіку контингенту ПТНЗ, специфіку навчально-виховного процесу, вимоги до педагогічних працівників і основну проблематику, з якою йому доведеться працювати. Позитивну роль тут можуть відіграти методичні об'єднання психологів і соціальних педагогів закладів профтехосвіти, наставництво більш досвідчених працівників, професійна супервізія досвідчених психологів.

Посада соціального педагога є не менш значущою, а може й більш значущою для закладу профтехосвіти, ніж посада практичного психолога, адже велику кількість завдань з адаптації учнів першого курсу до нових умов навчання мають виконувати саме соціальні педагоги. Значна роль у профілактиці та реабілітації учнів відводиться саме соціальному педагогу. Функції соціального педагога не може замінити практичний психолог, так само, як і соціальний педагог не може замінити і свою діяльність практичного психолога.

У минулому році Міністерство освіти і науки України за поданням Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи своїм наказом затвердило «План заходів щодо розвитку психологічної служби на період до 2017 року» (Наказ МОН України від 06.08.13 р. № 1106). У цьому документі значну увагу приділено і вдосконаленню роботи психологічної служби закладів профтехосвіти. Особливий наголос зроблено на підвищенні психологічної культури керівників навчальних закладів, на необхідності проведення з ними навчальних занять, на яких би працівники психологічної служби пояснили умови, функції та можливості професійної діяльності соціальних педагогів і практичних психологів. Передбачається також розширення мережі психологічної служби

ПТНЗ особливо у сільській місцевості, посилення взаємодії з районними (міськими) та обласними центрами психологічної служби, поліпшення методичного забезпечення фахівців.

У сучасних умовах розвитку освіти в Україні керівникам і педагогічним колективам закладів профтехосвіти немає потреби пояснювати необхідність діяльності психологічної служби у їхньому закладі. Така необхідність є очевидною. Сьогодні питання полягає у тому, щоб організувати діяльність служби на високому професійному рівні, забезпечити високу ефективність діяльності її фахівців, а, значить, істотно підвищити ефективність навчально-виховного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Збірник програм факультативних курсів, курсів за вибором та спецкурсів для застосування в роботі працівниками психологічної служби загальноосвітніх навчальних закладів / наук. ред. В. Г. Панок. - Електрон. дані. - К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. - 1 електрон, опт. диск (CD-ROM), 12 см.
2. Панок В. Г. Психологічна служба : навч.-метод. посіб. для студентів і викладачів. / В. Г. Панок. - Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня Рута, 2013. - 328 с.

ВПЛИВ СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧА ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НА ЯКІСТЬ ЗНАНЬ УЧНІВ

Тетяна ЧЕРНЯВСЬКА. методист Професійного ліцею залізничного транспорту імені Героя Соціалістичної Праці П. Ф. Кривоноса, м. Слов'янськ Донецької області

Мабуть кожний викладач хотів би знати, що про нього думають учні. Чому з одними вихованцями легко вдається знайти спільну мову і отримати бажаний результат, а з іншими виникають конфліктні ситуації і як результат - недовіра учнів, а іноді навіть низький рівень якості знань. Відповідь на це питання актуальна в різні періоди життя та навчання людства.

Мета статті - перевірити, як залежить активізація пізнавальної діяльності та якості знань учнів від професійного спілкування викладача з вихованцями в професійно-технічних навчальних закладах.

© Чернявська Т., 2014

Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- визначити ставлення учнів до викладачів по трьох параметрах: гностичному (компетентність), емоційному, поведінковому;
- виявити рівень якості знань учнів з різних предметів у професійно-технічному навчальному закладі;
- проаналізувати, як залежить якість знань учнів від професійного спілкування викладача з учнями.

Проблема підвищення якості знань учнів у процесі навчання - дуже актуальна і складна, яка охоплює різні сторони процесу навчання і виховання, адже процес навчання і виховання буде